

Онуфрієнко О. П.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ ЗАБУТИХ АБО ВИКРЕСЛЕНИХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Актуальність заявленої теми полягає в тому, що настав час повернути викреслені, викинуті з нашої мовознавчої науки імена тих, хто закладав і формував засади українського мовознавства, захищав українську мову від асиміляції, доводив її окремість і заперечував радянську мовознавчу теорію про «колиску трьох братніх народів», де одразу виникли три мови.

Метою та завданням даної роботи є намагання довести необхідність мовознавчих досліджень наукових здобутків цих забутих вчених та їх актуальність у наш час, їх активне використання в навчальних мовознавчих курсах для філологів та повернення в історію української культури та української мови.

П. Житецький, І. Огієнко, Ю. Шевельов, М. Жовтобрюх довели, що українська мова сформувалась самостійно і не має спільного лінгвістичного коріння з російською, розмежували українську і білоруську мови, показавши, що українська мова виникла на взаємодії полоцько-рязанського та киево-поліського діалектів, а не внаслідок розпаду (за О. Шахматовим) «общерусского языка». У своїх мовознавчих працях вчені підтвердили істинність того, що не було ніяких спільних етносів, які мали одну мову, адже українська мова була діалектно диференційована.

Створена науково обґрунтована періодизація історії української мови, визначила і шляхи формування української літературної мови.

Розкриваючи зміст досліджень забутих, табуованих українських вчених, ми пізнаємо обшир їх досліджень і їх значення для сучасної української науки.

Ключові слова: ікавізм, слов'яно-українська мова, книжна українська мова, релігійна поезія, культура писемної і усної мови, правопис, періодизація.

Постановка проблеми. Сьогодні, у сучасному українському мовознавстві постає завдання вивчення, поширення і популяризації праць тих мовознавців, імена яких були викреслені з української мовознавчої науки через політичні репресії та гоніння на українську еліту впродовж десятиліть.

Повернення праць багатьох українських учених-мовознавців, викреслених з історії мовознавства, у сучасну мовознавчу науку дуже важливе для поєднання високої лінгвістичної науки не лише з сучасними науковими дослідженнями, а і з щоденними практичними завданнями нашої освіти.

Тому у навчальних курсах «Загальне мовознавство» та «Вступ до мовознавства», де йдеться про різні етапи та періоди розвитку української мови, на нашу думку, слід привернути увагу студентів-магістрів до вивчення здобутків таких постатей, як: П. Житецький, І. Огієнко, М. Жовтобрюх, Ю. Шевельов. Адже їх доробок – свідчення високого рівня філологічної науки, яка мала великий вплив на перспективи становлення і розвитку

української літературної мови, був незаслужено викреслений з українського мовознавства. Розглядаючи здобутки цих учених на практичних заняттях, розкриваємо ідеї, концепції та відкриття призабутих філологів, роботи яких витримали перевірку часом і сьогодні вивчаються у сучасній вітчизняній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі лінгвісти як Бевзенко С.П., Семчинський С.В., Русанівський В.М., Єрмоленко С.Я., Кочерган М.П., Дорошенко С.І. та інші у своїх працях звертаються до досягнень цих вчених, викреслених з українського мовознавства, і повертають їх у сучасну науку. Це питання історії та теорії лінгвістики, лексики, фонетики, стилістики, морфології, синтаксису та подібні, які відкривають нові горизонти їх дослідження і вивчення у сучасних умовах.

Постановка завдання. З огляду на висвітлення діяльності Житецького, Огієнка, Жовтобрюха виокремлюються цілі запропонованої статті:

1) повернути у сучасну науку мовознавчі праці Огієнка, Житецького, Шевельова, Жовтобрюха;

2) з'ясувати і окреслити їх новітні ідеї в галузі таких мовознавчих розділів як фонетика, морфологія, синтаксис та подібне;

3) показати, як формувалася українська літературна мова у дослідженнях цих учених.

Виклад основного матеріалу. Становленню і розвитку українського мовознавства сприяла наукова подвижницька праця багатьох учених, викреслених з історії української культури і фізично знищених, або несправедливо забутих. До цих учених належать П. Житецький, І. Огієнко, М. Жовтобрюх та Ю. Шевельов.

Одним з тих, хто закладав і формував засади українського мовознавства, був Павло Житецький. Навчаючись у Переяславській семінарії, він привернув увагу вчителів своїми здібностями, і про нього говорили, що учень «способностей весьма хороших и прилежания усердного». Своє навчання Павло продовжив у Київській духовній академії, адже був із священникової родини. Та за бунтарський дух, участь у громадському житті, його через 3 роки з академії відрахували. Згодом П. Житецький вступає до Київського університету на історико-філологічний факультет і так стає на шлях, з якого не зверне до кінця життя.

У університеті Павло – активний учасник університетського студентського братства, де заприятелював з такими братчиками як М. Драгоманов, М. Лисенко та М. Старицький.

Випускник історико-філологічного факультету Київського університету, він викладає у Кам'янець-Подільській гімназії, де проявляє себе гарним викладачем словесності з прогресивними поглядами на освіту. Вже в той час він збирає український фольклор, цікавиться українськими архаїзмами, діалектизмами. За здобутки у викладанні словесності його переводять до Києва, де він згодом викладатиме у знаменитій Колегії, заснованій Павлом Галаганом. Набувши педагогічного досвіду, він з часом створить низку навчальних підручників.

За близьку дружбу з М. Драгомановим та активну участь у громадському житті: він був членом і засновником багатьох українських просвітницьких, культурних і наукових організацій, зокрема і Старої Громади – його внесуть до списку неблагонадійних, складеного Міністерством народної освіти. Як відомо, 1876 року було видано Емський указ, який затиснув і українську мову, і українську культуру у лещата заборон, а багатьох українських культурних діячів поставив поза законом. М. Драгоманов, наприклад, змушений був емігрувати, а П. Житецького звільнено

з Колегії і він переїжджає до Петербурга, де викладає у Петербурзькому університеті впродовж двох років «Філософію мовознавства».

З часом він долучається до викладання української мови в недільних школах. Зауважимо, що у просвітницькій діяльності того часу брали участь такі видатні постаті як Т. Шевченко, І. Нечуй-Левицький, М. Драгоманов і наступні молоді покоління: Леся Українка, І. Франко та інші. Слід згадати про подвижницьку працю Тараса Шевченка, який переклав «Давидові псалми» для використання їх у недільних школах, сам створив «Букварь южнорусский», перший примірник якого побачив чи не за день до смерті. Житецький навчає дітей рідною мовою, використовуючи і «Кобзар» Т.Г. Шевченка, і його «Букварь».

Захоплення українським фольклором почалося з 1862–63 рр., коли разом з побратимами Тадеєм Рильським, Миколою Лисенком та Михайлом Старицьким він «пішов у народ». Подорожуючи Полтавщиною, Київщиною записуючи народні пісні, мелодії. Павло Гнатович зазначав, що ніколи не приховував свого «українофільського другосповідання». Він визнавав себе українофілом в сенсі просвіти народу, його культури, мови, літератури. 1874 року на Археологічному з'їзді П. Житецький доповів про Пересопницьке Євангеліє, яке свого часу знайшов Іван Мазепа. Учений довів, що це перше Євангеліє з живою українською мовою, і що це давня пам'ятка українського письменства. Наукова діяльність цього мовознавця пов'язана з лексикографією. П. Житецький організував групу філологів для укладання словника української мови. До складу цієї групи увійшли М. Драгоманов, М. Старицький, П. Чубинський, В. Антонович. Цю копітку працю П. Житецького доопрацює Б. Грінченко, і вона стане першим Словником української мови. Також Житецький був перекладачем, фольклористом, працював над удосконаленням українського правопису. Саме Павло Гнатович викинув з правопису «ъ» і з'явилася буква «є», яку вчений назвав «місяць з ротиком». Він наполягав на тому, що у написанні слів українською мовою треба йти за морфологічним принципом. Привертає увагу дослідження Житецького в галузі української історичної фонетики «Очерк звуковой истории малорусского наречия» (1876 р.), яке було першою в українському мовознавстві ґрунтовною працею з історії фонетики української мови. Він спробував розробити цілісний системний підхід до історико-фонетичних явищ. Особливе місце в цій праці посідає, на думку Ю. Шевельова, дослідження про збіг

приголосних в українській мові. Унікальною, з мовознавчого погляду, також є праця «Нарис літературної історії української мови в XVII ст.», де вчений пояснив, як з «ѣ» постало українське «і», так званий ікавізм української мови, що зблизило її з європейськими мовами.

Вчений вивчав взаємозв'язок слов'янських мов, тому його вважають першим істориком української літературної мови. Ще до М. Грушевського, П. Житецький сформулював концепцію безперервного розвитку української мови, яку в той час вважали наріччям російської мови, зіпсованою польською мовою і обґрунтував, таким чином, безперервний розвиток українського народу і його культури, ще з часів Київської Русі.

Як активний громадський діяч брав участь у створенні недільних шкіл, адже стояв на позиціях викладання шкільних предметів українською мовою, бо вважав, що рідна мова є запорукою розвитку нації.

Спадщина П. Житецького має велике значення і у наш час, адже наповнена прогресивними ідеями, новітніми науковими концепціями, багатим тематичним і фактичним матеріалом, тому і зараховують цього вченого до основоположників української мовознавчої науки.

До найвидатніших постатей української культури, викреслених з неї, несправедливо забутих і належить Іван Огієнко, або митрополит Іларіон. Ім'я цього вченого має бути вписане в історію української культури, адже він був видатним вченим-лінгвістом, релігієзнавцем, істориком, політичним і громадським діячем. Захоплюючись стародруками, занурюючись у текстологію, зокрема вивчаючи творчість Іоанікія Галатювського – письменника, агіографа, публіциста, оратора-повідника, богослова, який посів почесне місце у розвитку теорії українського красномовства і заклав основи риторичного вчення українською мовою. Згодом ця наукова праця сприяла створенню І. Огієнком історії українського друкарства та нової науки палеотипії.

Іван Огієнко як видавець, політик, науковець, релігійник залишив великий творчий спадок, що може, на думку дослідників, нараховувати понад 100 томів. Так, І. Огієнко, як джерелознавець, повернувшись у науку багато цінних історичних пам'яток, які належали до культурної спадщини польського, молдавського, білоруського, грецького, чеського, словацького та інших народів. Своєю працею над цінними історичними пам'ятками вчений багато зробив для розбудови архівної справи України. Ці пам'ятки сприяли створенню І. Огієнком

монографій, нарисів, посібників та інших наукових розвідок і досліджень. Сьогодні відомі його палеографічні нариси «Загублена українська грамота першої половини XX ст.» (1935 р.), «Загублений Крем'янецький стародрук: «Синод луцький 1638» (1931 р.) і багато інших.

Діяльність Івана Огієнка багатогранна. Українською перекладав Біблію, а здійснення такого перекладу було мрією його життя. Робота над ним тривала 42 роки і цей переклад вважається найкращим з-поміж перекладів Біблії. Як архімандрит, а згодом єпископ, Іларіон-Огієнко наголошував, що богослужбовою мовою церкви мусить бути жива українська літературна мова, або мова староукраїнська. Повністю його переклад Біблії вийшов у Лондоні 1962 р., а рукопис складав 14 000 сторінок із примітками.

І. Огієнко багато перекладав релігійної літератури, сьогодні відомо 44 назви. Британське біблійне товариство визнало переклад І. Огієнка Біблії українською мовою одним з найкращих у світовій історії.

Вчений укладав словники, здійснював конкордацію творів Т.Г. Шевченка, яку виконав двічі, адже перша робота зникла. І ця праця у 4-х томах була видана у Канаді лише після його смерті.

Цікавий і вагомий енциклопедичний доробок залишив Іван Огієнко. Це: «Історія української культури», «Українська церква», «Історія української літературної мови», «Дохристиянські вірування українського народу», які і сьогодні привертають увагу дослідників і на які посилаються у наукових розвідках вчені.

Сам Огієнко вважав «рідномовну політику» окремою наукою. Він писав, що літературна мова має невичерпне джерело перлин у живій мові. Учений казав, що літературна українська мова ще недостатньо вироблена, тому потрібно працювати у цьому напрямку дуже наполегливо. Ще у 20-х роках І. Огієнко довів правильне вживання прийменника «в», а не «на» Україні, а вживання «на» Україні називав граматичною ознакою нашого колишнього поневолення і рабською формою.

Слід зауважити, що І. Огієнко був націєцентричним вченим, на його думку мова – культурна ознака кожної нації, і народ, який не розуміє сили і значення рідної мови, не працює для збільшення її культури, тому й ніколи не стане свідомою нацією і не стане на шлях державності. Ця його думка стала пророком на все XX століття.

Вчений-мовознавець стверджував, що мова – це форма нашого життя, культурного й національного, це форма нашого організування. Мова –

душа кожної національності, її святощі, її національний скарб. Мова, вважав учений – то серце народу, зникне, загине мова – загине народ. За спогадами сучасників, вчений називав себе постійним богомольцем за кращу долю українського народу.

Іван Огієнко як лінгвіст довів, що українська мова не має спільного лінгвістичного коріння з російською. Так, його праця «Історія української літературної мови» (1950 р.) стала відомою в усьому філологічному світі. Огієнко стверджував, що під «благотворним впливом» російської, українська мова впродовж трьох століть боролась за виживання і ледь не загинула. Вчений політику партійного керівництва щодо української мови, культури, історії називав справжнім терором і її нищенням. Він вбачав у заходах комуністів нищення нації, адже мова – найцінніший скарб, душа нації.

Окремої уваги заслуговує діяльність І. Огієнка як громадського діяча, адже він, очоливши міністерство освіти УНР, провадив українізацію, і як викладач створив понад 20 навчальних книг (М. Тимошик), що вийшли у 1917–1918 рр. десятитисячними накладами. Згодом саме І. Огієнку доручили укласти український правопис. Опрацювавши основні правила цього правопису, у 1921 році вчений його уклав. Згодом, у 1929 р., правопис Огієнка ліг в основу нового українського правопису, але 1933 року він був оголошений націоналістичним і заборонений. На жаль, досьгодні укладений вченим правопис не повернувся в Україну.

Зауважимо, що І. Огієнко був поліглотом, адже володів українською, польською, старогрецькою, старослов'янською, латиною, церковнослов'янською, німецькою, англійською мовами.

До громадської діяльності І. Огієнка ще належить його діяльність Міністром віросповідань, де він стверджував і запроваджував українську мову у службу Божу. Багато зробила ця обдарована людина і як церковний діяч: керував Українською автокефальною православною церквою, Іларіон Огієнко сприяв проголошенню Акту об'єднання трьох українських автокефалій за кордоном, і, дослідники його діяльності вважають, що він заклав підвалини організаційного оформлення української православної автокефалії та національно-мовної єдності українців діаспори та України.

Іван Огієнко 22 січня організував акт злуки Західноукраїнської Народної Республіки з Укра-

їнською Народною Республікою та запропонував вважати цей день державним святом, яке стало відзначатися як державне свято лише із здобуттям Україною незалежності.

До його надзвичайно потрібних починань належить заснування 30-томної «Бібліотеки українознавства». Обсяг його спадщини – понад 1800 праць. Це і навчальна література, і наукові монографії, і переклад Біблії, і церковна література, і прозові та віршовані твори. Вся його спадщина: рукописи, друковані книги, на жаль, не в Україні. Впродовж 1917–1918 років учений підготував і видав понад 20 навчальних книг, наклад яких наближався до 100 000 примірників.

Іван Іванович вів активне громадське, політичне, а згодом і церковне життя, що не заважало писати віршовані, прозові твори. По собі І. Огієнко залишив і художні твори, і поезію. Цей доробок складає понад 10 томів, але в Україні він не відомий. Так, його ніжно-лірична пісня «Не питай, чого в мене заплакані очі» довгий час вважалась народною, хоча вона авторська, а для поета – це найвища шана.

Відомий мистецтвознавець та богослов Дмитро Степовик вважав кожен день довгого життя митрополита (а він прожив 90 років) днем бджоли, що від світання до смеркання носить по краплині мед до свого вулика.

Вражає багатогранність таланту цієї обдарованої людини, адже з-під пера Івана Огієнка вийшли цілі цикли віршів з глибоким філософським проникненням: «Легенди світу» (1946 р.), «Філософські містерії» (1957 р.), «Бог і світ» (1964 р.). Поет-Огієнко створив особливий жанр – сучасну релігійну поезію, адже вважав, що силою впливу така поезія сприятиме людині стати ближче до Бога, «обожнитися». «Я все зробив, що зміг», – писав І.І. Огієнко, і справді, творча спадщина його безцінна. Згідно заповіту вченого, всі його надбання мають бути передані Україні, але за умови її незалежності та вільної української церкви.

Видатний українець – І. Огієнко прожив 90 літ, все своє життя присвятив українському народу, зростанню його духовності, утвердженню національної свідомості, сприяв становленню Української православної церкви. Його ім'я має бути повернене в нашу історію, культуру, наше сьогодення.

До вчених не заборонених, але забутих, належить Жовтобрюх Михайло Андрійович – мовознавець, що вивчав проблеми сучасної української літературної мови, її історію, історію мовознавства, був укладачем навчальних підручників.

Досвід викладання української мови у різних педагогічних інститутах України, Узбекистану, Росії (м. Тюмень) сприяв створенню ним цілої низки підручників з української мови: «Курс сучасної української літературної мови» (4-е видання, 1972) Київ, «Історична граматики української мови» 1980 рік, «Українська граматики» 1986 р. Київ. Він був автором шкільних підручників з української мови, посібників для університетів та педагогічних інститутів. За його підручниками навчалося не одне покоління українців, вони користувались попитом. Згодом, як завідувач відділу теорії української мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР, він створив монографію з культури писемної та усної української мови, звертався до проблем соціолінгвістики, що є актуальним і сьогодні. А його праця з порівняльної граматики слов'янських мов посіла почесне місце серед найкращих мовознавчих досліджень.

Увагу дослідників-лінгвістів сьогодні привертають праці: «Мова української преси (до середини 90-х років XIX ст.)», «Мова української періодичної преси (кінець XIX–XX початок ст.)». Не випадково вчений звернувся до глибокого вивчення української преси цього періоду, адже Валуєвський та Емський укази заборонили використання української мови, українського друкованого слова у Наддніпрянській Україні, і осередком друку українського слова стає Західна Україна, але навіть надруковані у Західній Україні книжки не дозволялося ввозити в Наддніпрянську Україну. Тому навіть «Кобзар» Т.Г. Шевченка маскували, пересилаючи у папері для сигарет, так званий «Кобзар» Abadi. Причину вільного друку українського слова в Австро-Угорщині вчений пояснював тим, що Австро-Угорщина дозволяла певну свободу українству, адже використовувала його проти польськості. Він писав, що «західно-українська преса мала всеукраїнське значення і не тільки тому, що в ній брали участь або її підтримували представники передової східноукраїнської інтелігенції, а, головне, тому, що вона ставила і розв'язувала проблеми, важливі для всього українського народу» [1, с. 49]. Іван Огієнко згодом підтримав цю думку Михайла Жовтобрюха про маніпулювання австро-угорської влади українським питанням.

Осібне місце у науковому доробку М. Жовтобрюха посідає «Історія української мови. Фонетика», її називають однією з найкращих спроб вивчення історії звукового складу української мови, створена вона у співпраці з такими науковцями як В. Русанівський, В. Склярєнко. Це була

перша з 4-х книг серії «Українська мова»: «Морфологія» 1978 р., «Лексика і фразеологія» 1983 р. та «Синтаксис» 1983 р. Ця наукова праця була відзначена премією ім. І. Франка НАН України. Треба зауважити, що саме М. Жовтобрюх дав вичерпний діахронічний опис звукової системи української мови у єдності її фонематичного і фонетичного аспектів.

М. Жовтобрюх автор 300 мовознавчих праць. Зокрема, його цікавили проблеми культури української мови, історії українського правопису, проблеми граматики, методики навчання грамоти та грамотного письма. Так, наприклад, у 1969 році вийшла його невелика, але дуже потрібна книжечка, «Слово мовлене», де йдеться про значення літературної вимови, про обов'язкове дотримання мовних норм, про дотримання орфоепічних норм української літературної мови, про дотримання милозвучності, про особливості українського наголосу.

Вчений залишив великий науковий спадок досліджень різних аспектів української мови, висловив багато думок та ідей щодо національної преси, яка, на думку М. Жовтобрюха, має виходити мовою того народу, для якого призначена. Дослідники відзначають, що і у XXI ст. ідеї та думки українського вченого щодо мови національної преси дуже актуальні.

Отже, постать М. Жовтобрюха має посідати почесне місце в історії українського мовознавства.

До імен, викинутих з історії української культури, історії українського мовознавства, імен табуйованих, належить ім'я Юрія Шевельова. Він писав під багатьма псевдонімами: Юрій Шерех, Гр. Шевчук, Шерех, Григорій Шевчук, Юрій Шевельов. За походженням – німець, прізвище батька-генерала – Шнайдер-Шевельов, але свідомо записався українцем.

Батько Шевельова був генерал-майором і монархістом. Родина належала до шляхетних московських родин етнічних німців, де переважно говорили російською мовою, але було заведено один день говорити французькою, другий – німецькою, третій – англійською. Сам Юрій українську мову вважав не милозвучною, але лише одна фраза, сказана двоюрідним братом, про те, що мова багатьох мільйонів не може бути немилословною, назавжди змінила його ставлення до неї. Свій перший твір українською мовою він написав за допомогою матері, наполовину українки, наполовину – німкені.

Хлопець навчався у Харківському університеті (в той час – Педагогічний інститут професійної

освіти), згодом, в аспірантурі, під керівництвом Л. Булаховського, О. Білецького, яких називав своїми учителями.

Після захисту дисертації «Із спостережень над мовою сучасної поезії: ораторський жанр у політичній ліриці П. Тичини», він викладав у цьому ж університеті, потім стає доцентом Харківського університету, а згодом завідує кафедрою української філології.

Залишившись у Харкові під окупацією, Шевельов робив дописи в газету «Нова Україна», і його публікації стосувалися мовознавства та історії. У наш час на будинку, де він жив, було відкрито меморіальну дошку, яку за наказом міських властей розбили, нібито за співпрацю Шевельова з нацистами. Під тиском обставин Юрій Володимирович змушений виїхати до Львова, де написав працю «Внесок Галичини у формування української мови».

Ю.В. Шевельов переїхав до Німеччини і став працювати в Українському вільному університеті (УВУ) доцентом слов'янської філології. Цікавився історією української мови, тому після захисту у цьому університеті докторського наукового ступеня створив книгу «Нарис сучасної української літературної мови», де висловив багато цікавих думок щодо її становлення і розвитку.

Згодом вчений почне викладати у Гарвардському університеті, а потім і у Колумбійському, де стає найвідомішим славістом на Заході, а українська мова завдяки його зусиллям займає почесне місце серед світових наукових інтересів. Ю. Шерех веде активну громадську роботу, адже був засновником і учасником багатьох товариств: «Слово» (об'єднання українських письменників), УВАН (як президент) та інших.

Унікальною і фундаментальною працею Ю. Шевельова була «Історична фонологія української мови», де вчений вів розвиток української мови з праслов'янської мови і зробив це у широкому діалектному, міжмовному, текстуральному та історичному контексті. Відстежуючи і встановлюючи причинно-системні зв'язки між фонетичними змінами у мові, Ю. Шевельов зробив багато відкриттів: розмежував українську і білоруську мову, довівши, що українська мова виникла на взаємодії давніх діалектів – полоцько-рязанського та києво-поліського, тим самим вщент розбивши теорію О. Шахматова про розпад «общерусского языка».

Своїми науковими розвідками про формування слов'янства, вчений розвінчував міфологеми, зокрема російських вчених, «про общерусский

язык», і вважав таку боротьбу з науково хибними та ідеологічно шкідливими теоріями справою свого життя. Він категорично стверджував, що і в давні часи не було ні південно-, ні західно-, ні східнослов'янської мови, ніяких спільних етносів, що мали одну мову, адже мова була діалектно диференційована. Розвиток мовознавчих досліджень у подальшому підтвердив наукові висновки Ю. Шевельова. Він писав: «Я дістав перший примірник своєї «Історичної фонології» мови нашої нещасної. Це було діло мого життя і я його побачив» [3, с. 5]. Видано у 1979 році в Нью-Йорку англійською мовою, 2002 року перекладена українською. Саме цю працю називають переломною точкою у слов'янському мовознавстві, адже обґрунтовано було доведено, що ніякої «давньоруської мови» як колиски трьох мов не було. Тому в радянський час ім'я вченого заборонили навіть згадувати, адже він посмів розвінчати імперський міф про єдиний народ і єдину мову. Сьогодні цей міф продовжують озвучувати найвищі посадові особи російського агресора. О. Супрунук зауважила: «...далекосяжне значення книжки О. Шевельова для майбутнього розвитку слов'янського мовознавства і наших уявлень про процес формування східнослов'янських мов та народів без перебільшення епохальне» [8].

Так, Ю.В. Шевельов як вчений займався, насамперед, мовознавством, але окрім цього залишив по собі багато літературознавчих, театрознавчих, культурологічних, літературно-критичних дописів.

Широкою популярністю користувався його підручник, виданий 1951 року у Мюнхені «Нарис сучасної української мови», який створювався автором для широкого кола читачів, тому мова його проста і доступна, а матеріал подається надзвичайно цікаво.

Особливу увагу привертає його праця «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус». Він дослідив як незалежність 1917–1920 років сприяла розвитку української мови.

Шевельов був надзвичайно активним громадським діячем, учасником наукового та культурного життя української діаспори, писав багато рецензій, редагував та готував до друку словники. Його мемуари «Я – мене – мені і довкруги» відкривають світ його спогадів, мрій, передають відчуття тієї епохи, в якій жив і творив Великий Українець – Ю.В. Шевельов.

У доповіді на першому з'їзді Міжнародної асоціації Україністів (27.08.1991 року в Києві) він зау-

важив: «Не ждіть рятунку ні від кого...» [11, с. 7–8] і наполягав, що потрібно «реабілітувати події, людей, керуючись дороговказами великої історії, щоб бути ефективними і справедливими в побудові нового суспільства» [11, с. 7–8]. Він усвідомлював історичну роздвоєність української культури, і хотів поєднати в єдине ціле і українську зарубіжну, і українську материкову культуру.

Ще 65 років тому великий патріот України назвав 3 біди українців і 3 страшних ворогів українського відродження: Москва, українська провінційність, комплекс кочубеїщини. Цю думку Ю. Шевельов висловив у дописі «Москва, Маросейка» до 300-літнього ювілею переяславської угоди. Сьогодні кочубеїщина – це колаборація з ворогом і ми свідки того.

Слід згадати, що саме цей вчений науково обґрунтував періодизацію історії української мови, яку дуже схвально сприйняли і підтримали сучасні українські мовознавці та славісти.

Заглиблюючись у тексти Ю. Шереха, відкриваєш новий світ ідей, думок, які стимулюють уяву, і дивуєшся їх всеосяжності. Кожна з висловлених думок, передбачень, може стати окремим науковим дослідженням.

Із наукової спадщини Ю. Шереха стає зрозуміло, що його не цікавило все очевидне, адже він починався «на полі незнань, сумнівних знань, ортодоксальних мітологем, свідомих і несвідомих містифікацій» [12, с. 6]. Його праці з літературоз-

навства, філософії, театрознавства, мистецтвознавства, культурології надзвичайно фахові, тому що автор робить аналіз естетично заглибленим і дуже конкретним. При цьому він викладає велику кількість нових ідей, нових думок, які спонукають до наступних, дуже конкретних, багатограних досліджень. «Багатоаспектність в осмисленні широкого тла подій доби, не лише не виключає, а навпаки, унаочнює зосередженість на особистості творця, його індивідуальних рисах й особливостях» [12, с. 6]. Але наукова розвідка одночасно є і «портретом» митця, про якого йдеться і «портретом» самого автора [2, с. 6].

Його спадщина нараховує понад 900 найменувань: літературно-критичних, культурологічних, історичних, політичних есе та нарисів, наукових досліджень і розвідок. І сьогодні настав час повернути ім'я Юрія Володимировича Шевельова на материк української культури.

Висновки і пропозиції. Презентовані імена видатних українських мовознавців та їх праці потребують поглибленого вивчення, повернення у мовознавчий науковий контекст, адже кожен з цих науковців працював над удосконаленням культури української мови, розвитком української літературної мови, сприяв тому, щоб українська мова, яка зазнала тоталітарних переслідувань та жорстоких утисків не лише збереглася, а й почала розвиватися та посіла почесне і гідне місце серед інших слов'янських мов.

Список літератури:

1. Баландіна Н.Ф. М.А. Жовтобрюх як дослідник мови української преси. Слов'янський збірник. Київ, 2013. Вип. 17. С. 47–55.
2. Белей Любомир. Як руйнували Карфаген «общерусского единства». Фундамент. Російський світ «руського міра» Tyjden' UA. Історія. 2015.
3. Казакевич О.М. Педагогічно-наукова та громадська діяльність П.Г. Житецького. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова: Київ, 2005.
4. Пентилук М. Рідномовний кодекс Івана Огієнка Дивослово. 2007. № 12. С. 38–40.
5. Прищенко А.П., Степаненко М.І. Жовтобрюх Михайло Андрійович // Енциклопедія сучасної України у 30 т.: НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України 2001–2020.
6. Провідники духовності в Україні [Текст]: довідник за ред. І.Ф. Кураса. Київ: Вища школа. 2003. 783 с.
7. Степаненко М.І. Патріарх українського мовознавства. Полтава: АСМІ, 2005. 113 с.
8. Супрунук О. Юрій Шевельов: життя як текст. Книжки, дослідження, інтелектуальна спадщина. До ювілею видатного вченого. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/4535> (дата звернення: 10.01.2023)
9. Тимошик М. Смирений богомолець за кращу долю українського народу. К.: Либідь, 1995. С. 7–47.
10. Тимошик М. Шевченкіана Івана Огієнка [Текст] Дивослово. 2007 № 3. С. 33–37.
11. Шевельов Ю. У довгій черзі: проблеми реабілітації життя «Сучасність», № 2. 1990.
12. Шерех Юрій. Поза книжками і з книжок Вид-во «Час». «Українська модерна література». Київ, 1998. 456 с.

Onufriyenko O. P. SCIENTIFIC ACTIVITY OF UKRAINIAN SCIENTISTS FORGOTTEN OR DELETED FROM THE HISTORY OF UKRAINIAN LINGUISTICS

The relevance of the stated topic is that now is time to return the names that have been crossed out and thrown away of our linguistic science. The names of those who laid and formed the foundations of Ukrainian

linguistics, protected the Ukrainian language from assimilation. The names of those who proved its individuality and denied the Soviet linguistic theory of the “cradle of three fraternal nations”, where three languages arose simultaneously. The aim and task of this work is to try to prove the need for linguistic research of the scientific achievements of these forgotten scientists and their relevance in our time. Active usage of their works in educational linguistics courses for philologists and a return of their names to the history of Ukrainian culture and the Ukrainian language. P. Jytet'kiy, I. Ogiyenko, Yu. Shevel'ov proved that the Ukrainian language was formed independently and has no common linguistic roots with Russian.

These scientists distinguished Ukrainian and Belarusian languages, showed that the Ukrainian language arose from the interaction of the Polotsk-Ryazan and Kyiv-Polish dialects, and not as a result of disintegration of “common Russian language”. In their linguistic works, scientists confirmed the truth that there were no common ethnic groups that had one language, because the Ukrainian language was dialectally different.

A scientifically based periodization of the history of the Ukrainian language was created, and the ways of the formation of the Ukrainian literary language were determined.

Revealing the content of the research of forgotten, tabooed Ukrainian scientists, we learn the extent of their research and their significance for modern Ukrainian science.

Key words: *Ikavism, Slavic-Ukrainian language, literary Ukrainian language, religious poetry, culture of written and oral language, spelling, periodization.*